

PARTIJFINANCIEN EN BEDRIJFSLEVEN

De giften vanuit ondernemerskringen aan de Partij van de Vrijheid,
1946 - 1948

R.A. Koole

inleiding: de oprichting van de PvdV

Na de bevrijding lag het liberalisme in Nederland er berooid bij. De vooroorlogse Vrijzinnig-Democratische Bond (VDB), een links-liberale partij, richtte zich volledig op het vernieuwingsstreven, zoals dat gestalte kreeg in de Nederlandse Volks Beweging (NVB), de voorloper van de PvdA. De Liberale Staatspartij (LSP), de meer behoudende loot aan de liberale stam, stond geïsoleerd en in het defensief. De term "liberalisme", anders dan de term "socialisme", was verre van populair in die dagen. "Hoe vaak moeten wij niet hooren, dat het liberalisme dood is?", verzuchtte oud-voorzitter mr. W.C. Wendelaar in het officiële orgaan van de Liberale Staatspartij *Het Liberale Weekblad*.(1)

De misère van de Tweede Wereldoorlog - zo was het algemene gevoelen - kon niet uitsluitend aan de Duitse bezetter geweten worden. Ook de organisatie van het politieke en van het economische leven was hieraan debet. Het moest nu allemaal anders worden. Het verzuilde partijstelsel diende "doorbroken" te worden. En was het niet duidelijk geworden dat het economisch bestel niet zonder ordening en planning kon? Het vrije spel der maatschappelijke krachten had immers gefaald? Het getij was tegen de liberalen.

In deze atmosfeer werden onder andere het mijnbedrijf en de Nederlandsche Bank door het kabinet Schermerhorn-Drees genationaliseerd en werden ideeën geopperd om tot oprichting van een Centraal Planbureau te komen.(2) Op het gebied van de partijpolitiek werd de discussie volledig overheerst door de "doorbraak"-poging. Uiteindelijk zou deze via de NVB culmineren in de oprichting van de Partij van de Arbeid op 9 februari 1946. In de PvdA fuseerden de vooroorlogse SDAP, de CDU, de Christofoorgroep van mensen uit het katholieke verzet en de VDB.(3) De voorman van de Vrijzinnig -democraten, oud-minister van financiën (van 1933-1937) mr. P.J. Oud, was niet erg enthousiast over een dergelijke fusie, maar ging uiteindelijk toch mee naar

de nieuwe partij.

Bij al deze ontwikkelingen stond de LSP aan de zijlijn. Juist in deze periode van politieke tegenwind, moest zij een sterke en inspirerende leiding ontberen. Haar politieke leider, prof. mr. B.M. Telders, was veertien dagen voor de bevrijding aan vlektyphus overleden in het concentratiekamp "Bergen-Belsen". Tijdens zijn afwezigheid hadden partijsecretaris mr. J. Rutgers en het Utrechtse bestuurslid mr. M.H. de Boer geprobeerd de aanhangers bijeen te houden.(4) Na de oorlog bleven zij dit doen (De Boer werd interim-voorzitter), maar het geheel maakte een wat stoffige indruk. Er was een partijsecretariaat en er waren partijafdelingen, maar zij functioneerden matig. Bovendien ging er van de partijtop, die behalve uit Rutgers en De Boer voornamelijk bestond uit niet-jeugdige heren, weinig aantrekkingskracht uit in deze naar verandering hunkerende periode. Dit was evenwel niet volledig te wijten aan de personele gevolgen van de Duitse bezetting. Ook al vóór 1940 had de partij zich in een weinig benijdenswaardige positie bevonden. De traditioneel gebrekkig georganiseerde partij had bij de laatste vooroorlogse verkiezingen in 1937 drie van de zeven zetels verloren. De geduchte concurrentie van de conservatieve ARP onder leiding van de populaire Colijn had tot het onbevredigende resultaat bijgedragen.(5)

De penibele naoorlogse situatie waarin de LSP zich bevond was op den duur voor een aantal liberale jongeren, georganiseerd in de Bond van Jong-Liberale (BJL), aanleiding om in actie te komen. De BJL was tijdens de oorlog actief gebleven en had het illegale blad *Slaet op den Trommele* uitgegeven.(6) Na de oorlog sprak de BJL zich uit tegen het socialisme van de NVB en de PvdA, maar wilde evenmin in de conservatieve hoek geplaatst worden, naast bijvoorbeeld de ARP. Van het hoofdbestuur van de LSP werd een minder negatieve houding ten opzichte van sociaal-economische constructies en actieve medewerking aan de politieke hergroepering geëist. De jongeren werden tot deze stellingname aangemoedigd door Tweede-Kamerlid mr. H.A. Korthals, zelf voormalig lid van de BJL en gedurende de oorlog medewerker van het blad *Slaet op den Trommele*. Een week na de oprichting van de PvdA in februari 1946 riep een congres van de BJL op tot vernieuwing van de LSP.(7)

Intussen had ook mr. D.U. Stikker, directeur van Heineken's Bierbrouwerij en oprichter van de Stichting van de Arbeid van de activiteiten van de jonge liberalen gehoord. Hun geestdrift trok hem aan.(8) Door de oprichting

Manifest PvdV, zoals uitgegeven door de afdeling Leiden (DNPP, collectie-VVD, no. 15)

MANIFEST

De eerste voorwaarde voor een op Christelijken grondslag berustende samenleving als de onze is de vrijheid. Alleen in vrijheid kan de mensch zijn persoonlijkheid ontwikkelen. Deze vrijheid, gepaard aan verdraagzaamheid en verantwoordelijkheid en gewaarborgd in een rechtsstaat, bewerkt welvaart en geluk en is noodzakelijk voor het bereiken van een menswaardig bestaan voor alle groepen onzer maatschappij.

Dit uitgangspunt eischt een vrije uitoefening van bedrijf en arbeid, een vrije beschikking over de vruchten hiervan en een vrije maatschappelijke organisatie, waarbij de staat, wakende voor het belang der gemeenschap, een corrigerende taak heeft. Onverbrekelijk verbonden aan de vrijheid is de sociale gerechtigheid. In het bedrijfsleven worde deze door samenwerking tusschen werkgevers en werknemers nagestreefd.

Zij, die zich verzetten tegen socialistische systemen, welke onvermijdelijk leiden tot dwang en tot het heerschen van weinigen over velen, en zich niet thuis gevoelen bij naar kerk of confesie gevormde politieke partijen, verlangen naar de vorming van een nieuwe politieke groepeerings, die den strijd voor de vrijheid binnen door het algemeen belang gestelde grenzen zal voeren.

Uit dit inzicht is geboren :

De Partij van de Vrijheid

die de eenheid van het Koninkrijk der Nederlanden en binnen dit Koninkrijk eigen meesterschap der deelen en gewesten vooropstelt.

Zij vraagt steun aan allen, die zich met haar beginsel kunnen vereenigen.

Het Landelijk Comité van Initiatief:

Mr. D. U. SIKKER
Prof. Mr. R. P. CLEVERINGA
J. M. F. A. VAN DIJK
Mevr. A. FORTANIER—DE WIT
Mej. Dr. JANE DE IONGH
Drs. H. A. KORTHALS
Mr. K. P. VAN DE MANDELE
Mr. C. H. TELDERS
R. ZEGERING HADDERS

Het Plaatselijk Comité van Initiatief te Leiden:

Prof. Dr. C. DE BOER, voorzitter
H. P. TALSMA, secretaris
Mr. Th. J. TRIP, penningmeester
F. H. N. BLOEMINK
Prof. Mr. R. P. CLEVERINGA
J. TER HAAR
Ir. J. J. G. VAN HOEK
Dr. C. J. VAN HOUVENINGE
GRAFTDIJK

Mevr. A. M. v. d. KLAUW—BRUINS
B. DE KONING
A. DE KOSTER
H. A. SCHOUTEN, arts
Mr. J. SLAGTER
Mr. F. J. J. TRAPMAN
Mr. M. B. VOS
Mevr. M. W. VREEKEN—BRIEDE
Mej. H. C. W. VAN WAGENINGEN
H. J. P. WASSENAAR
Mr. K. WIEREMA
H. DE WILDE
W. ZWART

feder, die bovengenoemd beginsel steunt, wordt verzocht zich zoo spoedig mogelijk op te geven bij het plaatsel. secretariaat:

BREESTRAAT 19

Alhier worden inlichtingen verstrekt, opgaven genoteerd, en zullen de te verschijnen brochures, affiches, e.d. verkrijgbaar zijn.

Chronummer: 135.591 van de Incasso-bank, Leiden, ten gunste van de Partij van de Vrijheid, afd. Leiden.

van de Stichting van de Arbeid had Stikker een groot prestige verkregen. Ook Stikker was gekant tegen een grote greep van de overheid op het economisch leven, maar liet het aldus niet bij een afkeurende houding alleen. Voor de jonge liberalen was vooral van belang dat Stikker bij uitstek de combinatie belichaamde van liberale opvattingen en sociale rechtvaardigheid. Met hem werd contact gezocht om hem te polsen voor het voorzitterschap van een nieuwe partij.

Stikker had nooit tot een politieke partij behoord en zou zich - naar eigen zeggen - ook nooit 'partijman' voelen. De partijpolitiek was voor hem onbekend terrein. Na o.a. advies ingewonnen te hebben bij CHU-voorman Tilanus en bij de Leidse hoogleraar Cleveringa(9), die zelf lid was geweest van de programcommissie van de LSP, ging Stikker de uitdaging aan. Haast was echter geboden: voor de eerste naoorlogse Tweede Kamerverkiezingen van mei 1946 moesten op 9 april de kandidatenlijsten worden ingeleverd. Op 5 maart richtten Van Dijk, Korthals en C.H. Telders (een neef van de overleden prof. B.M. Telders) samen met Stikker een memorandum aan de LSP.(10) Ondanks de felle bewoordingen aan het adres van de LSP ging het Hoofdbestuur met 11 tegen 7 stemmen(11) akkoord met de eis in het memorandum om "de verdediging en verwerkelijking van het liberale beginsel uit handen te geven aan een nieuwe politieke formatie".(12) Het prestige van Stikker liet weinig ruimte voor een andere keuze. Terstond werd met behulp van vrijwilligers een voorlopig secretariaat van de nieuwe partij ingericht op het kantoor van Stikker in de Heineken-gebouwen in Amsterdam. Een "Landelijk Comité van Initiatief", bestaande uit de oorspronkelijke initiatiefnemers, aangevuld met Prof. mr. R.P. Cleveringa, mevr. A. Fortanier-de Wit, mej. dr. Jane de Jongh, Mr. K.P. van de Mandele en R. Zegering Hadders, richtte zich op 12 maart 1946 met een manifest tot het volk, waarin de geboorte van de Partij van de Vrijheid (PvdV) werd aangekondigd (de oprichting volgde op een congres in Amsterdam op 23 maart).(13) In dit manifest kwam de term 'liberaal' niet voor, wèl het begrip 'sociale gerechtigheid'. De nieuwe partij mocht beslist niet gezien worden als een simpele voortzetting van de LSP met een andere naam. Behalve voor de LSP-achterban stond de partij open voor mensen met een andere partijpolitieke achtergrond en met name voor politiek daklozen. Het 'negativisme' van de LSP werd vervangen door een meer constructieve houding ten aanzien van de te voeren sociaal-economische politiek in deze periode van wederopbouw.(14)

In opiniepeilingen was de liberale stroming vooruit gegaan. De kiezers-

aanhang werd in januari 1946 geschat op 2%, in februari op 4% en in maart op 5%.(15) Men hoopte dat de nieuwe PvdV deze trend zou versterken. De op 17 mei 1946 behaalde 6,4% voldeed wellicht daarom niet volledig aan de verwachtingen. Voorzitter Stikker - hij stond zelf niet op de kandidatenlijst - gaf als commentaar: "De Partij van de Vrijheid was bedoeld als een concentratie van meer krachten dan uitsluitend die der liberalen. Zoo beschouwd kan niet worden ontkend dat wij meer hadden gehoopt te bereiken. Onze tijd van voorbereiding was echter te kort".(16)

de financiële gevolgen van de verkiezingscampagne in 1946

Inderdaad moest in korte tijd een verkiezingscampagne op poten worden gezet. Pas nadat het congres van de LSP van 30 maart 1946 niet zonder moeite akkoord was gegaan met de beslissing van het Hoofdbestuur om af te zien van aparte verkiezingsdeelname en de kandidatenlijst van de PvdV had geaccepteerd, kon formeel ook gebruik gemaakt worden van de LSP-organisatie in de campagne. Veel stelde deze echter niet voor. Daarom werd het reclamebureau-Van Alfen in Amsterdam ingeschakeld om de campagne toch nog gewicht te geven. Vanzelfsprekend kostte dit geld en zeker gezien de uiteindelijk behaalde resultaten véél geld. Ruim f200.000 werd alleen al in de vooral fel tegen de PvdA gerichte campagne gestoken.(17) De totale uitgaven in het oprichtingsjaar werden begroot op f266.000.(18) Het aantal leden waarop een beroep kon worden gedaan was gering. Exacte cijfers zijn voor deze eerste periode niet te achterhalen. Maar toen in 1948 de PvdV zou overgaan in de VVD bedroeg het ledental circa 15.000.(19) Bovendien ging een groot deel van de contributiegelden op aan herstel of opbouw van lokale en regionale partijverbanden. Voor de landelijke partijorganisatie was deze bron van inkomsten van geringe betekenis. En voor een nationale fondsenwerving ten behoeve van de verkiezingskas was geen tijd meer. Daarom leende Stikker op eigen naam geld ten behoeve van de partij. In zijn *Mémoires* schreef hij, twintig jaar later: "Ik ging rustig verder in de overtuiging, dat ik de financiën later wel zou kunnen regelen. Beroeps-politici zullen medelijdend zuchten en bankiers huiveren over deze lichtvaardigheid".(20) Na afloop van de verkiezingen bedroegen zijn schulden als geldschieter aan de partij f190.000: "In de maanden daarna wist ik genoeg geld in te zamelen om die schuld af te betalen, maar zelfs na de bevredigende (sic!-R.K.) verkiezingsuitslag kwam dat geld niet gemakkelijk

Tegenpropaganda door de PvdA tijdens de verkiezingscampagne van 1946
(DNPP, affichecollectie)

WIE

staat er achter de Partij van de Vrijheid?

Het Liberalistisch-kapitalistisch systeem brengt:

**VERNIETIGING VAN DE MIDDENSTAND
CRISIS - WERKLOOSHEID - HONGER**

Het Democratisch Socialisme brengt redding!

De Partij van de Arbeid vecht voor het gehele volk

De Partij van de Arbeid
AAN DE MACHT!

KIEST KOOS VORRINK-LIJST 1

bij elkaar", schreef Stikker even verder in zijn *Mémoires*.(21)

Bij ontstentenis van andere geldbronnen ging Stikker naar de zakenwereld. In de maand van de verkiezingen richtte de PvdV een algemeen schrijven aan ondernemers(22), waarin om een bijdrage aan de partij werd gevraagd. Zonder voor volledige staatsonthouding te pleiten werd het regeringsbeleid fel aangevallen. De ondernemers werd voorgehouden dat een geldelijke bijdrage aan de PvdV uiteindelijk in hun eigen voordeel zou werken. Het moest als een investering worden gezien, die - zo werd geopperd - vanuit de post "Reclame" op de zakelijke begrotingen van de ondernemingen betaald zou kunnen worden. Opmerkelijk is de als een pleidooi voor een bijdrage aan de PvdV bedoelde opmerking: "Vergeet U vooral niet het groote belang, dat de Nederlandsche Industrie heeft bij het behoud van Indië...". De indruk die Stikker in zijn *Mémoires*(23) wekte dat hij al medio 1946 voor spoedige overdracht van de souvereiniteit aan Indonesië was, komt door dit schrijven van de partij aan de ondernemers in een speciaal licht te staan. Ook de "Voorlopige Interne Leidraad" van de partij stelde heel duidelijk: "Het Koninkrijk blijve een eenheid".(24) En nog eind 1946 werd Stikker lid van het Comité-Rijkseenheid.(25)

Hoe dit ook zij, de oproep leidde tot een eerste stroom van schenkingen vanuit het bedrijfsleven aan de PvdV (zie bijlage). Sommige ondernemingen schonken f5000,--, andere f1000,--. Vooral de textielindustrie in Twente was een rijke bron en zou dit dankzij de onvermoeibare fondsenwerver Blijdenstein uit Enschede voorlopig ook blijven. In juni 1946 was uit deze regio al f35.000 overgemaakt, hetgeen penningmeester Pierson er toe bracht te informeren bij Blijdenstein naar mogelijke additionele giften.(26)

Een andere belangrijke bron van inkomsten die hier vermeld moet worden, was de Vereeniging voor Economische Politiek (VEP), gevestigd in Amsterdam. Deze vereniging, waarover weinig bekend is, had al contacten met de LSP(27) en schonk de PvdV in deze periode f50.000.(28) Zoals we zullen zien zou de VEP in 1948 naast haar jaarlijkse bijdrage van f10.000 nog eens f50.000 extra over maken en zou in de periode 1946-48 een belangrijke rol vervullen als "postbus" voor schenkingen vanuit het bedrijfsleven bedoeld voor de PvdV.

Desalniettemin was de financiële toestand van de partij in het najaar van 1946 weinig rooskleurig. Ondanks de schenkingen had de PvdV nog ongeveer f175.000 nodig om het jaar zonder schulden af te kunnen sluiten. Sommige

Rondschrijven PvdV aan ondernemers (DNPP, VVD-collectie, no. 15)

PARTIJ VAN DE VRIJHEID

CENTRALE PROPAGANDA COMMISSIE

Betreft: *Actie tot inzameling van ondernemers-bijdragen,
voor de Partij van de Vrijheid.*

AMSTERDAM. Mei 1946

MIJNE HEEREN.

U zult ongetwijfeld reeds bekend zijn met de doelstellingen van de Partij van de Vrijheid en daaruit hebben kunnen constateeren, dat deze Partij zich met hand en tand verzet tegen:

- A. elke aantasting van het persoonlijk bezit;
- B. de fnuiking van het initiatief der ondernemers;
- C. de socialisatie van particuliere bedrijven;
- D. de plannen tot invoering van een wet op de bedrijfschappen;
- E. de ondraaglijke overheidsbemoeiing en tegen de uitbreiding van het ambtenaarsgedoe, dat hiervan het gevolg is.

De Partij van de Vrijheid is zeker niet van oordeel, dat 's lands bestuur niet in algemeenen zin leiding moet geven aan het herstel van onze welvaart, maar wat wij tot op heden hebben gezien van dit leiding geven, is zóó bedroevend en zóó beschamend voor den goeden geest, dat het de hoogste tijd wordt, dat er nu eens orde op zaken wordt gesteld, dat er een eind komt aan het geknoei en aan de geldverspilling en dat wij ons weer in vrijheid voor 100 % kunnen geven aan onze verantwoordelijke taak, onze ondernemingen weder tot bloei te brengen. Vergeet U ook vooral niet het groote belang, dat de Nederlandsche Industrie heeft bij het behoud van Indië, niet alleen als afzetgebied, doch ook als leverancier van grondstoffen, en voor onze scheepvaart, wereldhandel, enz.

Dit is niet alleen in het belang van aandeelhouders, maar zeer zeker ook in het belang van *allen*, die aan de onderneming verbonden zijn en dus, mogen wij wel zeggen, in het welbegrepen belang van het geheele Nederlandsche volk.

Bij het beheer van Uw onderneming zult U ongetwijfeld de ervaring hebben opgedaan, dat de kosten vóór de baten uitgaan. Zóó is het ook met onze actie om verbetering te bereiken. Daarom meenen wij een beroep te mogen doen op Uw zakelijk inzicht en U te vragen onze actie in steunen door een geldelijke bijdrage.

Evenals U jaarlijks een zeker bedrag uitgeeft aan reclame voor Uw zaak, omdat U daarvan voordeel verwacht, zoo gelieve U een gift aan de Partij van de Vrijheid te beschouwen als onkosten, die voor de baten uitgaan en wij vertrouwen daarom op een ruime bijdrage van U te mogen rekenen.

Bekijkt U daarom eens het totaalcijfer van den post „Reclame” op Uw zakelijke begrooting voor de eerstvolgende 12 maanden.

Bent U het niet met ons eens, dat b.v. 3 à 5 % daarvan, uitgetrokken voor bovengesteld doel, minstens even goed tot voordeel van Uw onderneming zal strekken als anders?

Welnu, grijpt dan deze prachtige gelegenheid aan en laat het bedrag onverwijld overschrijven op onze rekening bij de Ned. Handel-Mij. te Amsterdam, onder vermelding: ten gunste van de Partij van de Vrijheid (landelijke actie), of op de rekening van de firma Pierson & Co. Bankiers, Heerengracht 208, Amsterdam.

Bij voorbaat onzen dank.

Hoogachtend,

PARTIJ VAN DE VRIJHEID
Centrale Propaganda-Commissie
Ing. A. THOMASSEN,
Secretaris.

aangeschreven bedrijven hadden principieel geweigerd gelden over te maken voor partijpolitieke doeleinden, andere berichtten dat zij door geleden oorlogsschade (nog) niet in staat waren aan het verzoek te voldoen. Maar de meeste lieten niets van zich horen. Daarom vatten voorzitter Stikker en penningmeester Pierson het plan op de bedrijven persoonlijker te benaderen. Gepoogd zou worden om te komen tot een vaste kern van een driehonderdtal partijgenoten en geestverwanten, die zich zouden willen verbinden voor ten minste vier jaar een bedrag van honderd gulden als jaarlijkse extra-bijdrage in de kas van de partij te storten.(29) Daarnaast zou Stikker rechtstreeks bedrijven benaderen. De "f100,- actie" liep het eerste half jaar redelijk(30), maar zou in een jaar tijds uiteindelijk niet veel meer dan een derde van de beoogde f30.000 opbrengen.(31)

Stikker's persoonlijke bemoeienissen leverden heel wat meer op, al moest er bij voortdoring om gebedeld worden. In december 1946 zette Stikker in brieven aan verschillende ondernemers uiteen waarom de financiële situatie zo slecht was. Gedane toezeggingen waren niet uitgekomen, omdat plaatselijke instanties deze gelden goeddeels zelf hadden aangewend voor lokale propaganda. En nogal wat afdelingen hadden zonder behoorlijk overleg met het Dagelijks Bestuur te hoge uitgaven gedaan.(32) Zelf gaf Stikker namens zijn eigen bedrijf f10.000(33) en spoedig volgden andere bedrijven (zie bijlage). Het land werd per industriegebied bewerkt, waarbij vooral op Amsterdam, Rotterdam, de Zaanstreek en Twente werd gerekend. Met name de hulp van fondsenwervers als Mr. K.P. van de Mandele in Rotterdam en A.J. Blijdenstein in Twente, beiden bedrijfsdirecteuren, verlichtten de taak van Stikker. Persoonlijke relaties binnen de zakenwereld speelden bij deze inzamelingsacties een belangrijke rol. Informele circuits werden benut. Stikker bijvoorbeeld verkreeg van tien medeleden van de niet nader aangeduide zakenclub "De Schoorsteen" de toezegging dat hun bedrijven elk f5000,- zouden overmaken naar de PvdV(34), waarop medelid Ing. M.H. Damme (Werkspoor) aan Stikker de suggestie deed ook eens te praten met "leden van de Cigaret" en mensen van de "Pijp".(35) In Rotterdam zouden de "Rotterdamsche vrienden van de Vrijheid" gegarandeerd hebben gedurende vijf jaar f30.000 per jaar aan het hoofdbestuur van de PvdV te schenken, in het eerste jaar - gezien de schulden van de partij - zelfs f50.000.(36) Dit wil niet zeggen dat alle toegezegde bedragen ook daadwerkelijk werden geschonken, maar vanaf het voorjaar 1947 verbeterde de financiële positie van de partij door

de giften aanzienlijk. In een overzicht van de inkomsten per augustus 1947 werden de steunbijdragen van de bedrijven op f132.500 berekend, tegenover ruim f16.000 aan contributie inkomsten.(37)

Verreweg de meeste bijdragen werden via de omweg van de al eerder genoemde Vereeniging voor Economische Politiek (VEP) aan de partij overgemaakt. Regelmatig stuurden penningmeester jhr. mr. W.J. de Jonge van de VEP of diens administrateur W. Vink overzichtstaatjes van ontvangen en weer doorgezonden bijdragen vanuit het bedrijfsleven. Behalve de eigen bijdrage van de VEP van f10.000 was zo in oktober 1947 bijna een ton via deze vereniging aan de PvdV doorgeboekt.(38) Stikker hield de transacties nauwlettend in de gaten. Toen hij bijvoorbeeld van de VEP nog geen opgave had ontvangen van een bedrag van f10.000 dat zou zijn toegezegd door het "Sphinx"-bedrijf in Maastricht, vroeg hij in een nogal wantrouwig briefje opheldering aan de voorzitter van de VEP, H. Smidt van Gelder.(39) Deze antwoordde dat het bedrag niet was binnengekomen en zag geen aanleiding tot controle van de VEP.(40)

In deze hele periode hield Stikker zich - hoewel geen 'partijman' - actief bezig met de fondsenwerving. Het is de vraag of zonder Stikker's gezag en prestige in de zakenwereld de enorme schulden van de PvdV gesaneerd hadden kunnen worden. Maar wellicht waren ze door een ander, die meer partij-politicus was dan Stikker, ook niet gecreëerd.

de fusie tot de VVD en de verkiezingen van 1948

In het najaar van 1947 stond de PvdV er aldus financieel beduidend beter voor dan een jaar eerder, zij het dat er nog steeds een tekort was. Maar de verkiezingen voor de Tweede Kamer wierpen hun schaduwen reeds vooruit. De gang naar de stembus was noodzakelijk door de grondwetswijziging van 1948. Tegelijkertijd kwam er beroering in de liberale stroming doordat Oud, die zich eigenlijk nooit thuis had gevoeld in de PvdA, in een artikel in het Algemeen Handelsblad op 30 augustus zijn kritiek op deze partij niet onder stoelen of banken stak. Oud, die geïsoleerd stond in de PvdA en voor een zetel in de Eerste Kamer was gepasseerd, voelde zich de mond gesnoerd in deze voor hem te socialistisch georiënteerde partij. Hij vroeg zich af of "de tijd niet langzamerhand rijp wordt voor het oprichten van een vooruitstrevende partij, waarin groepen van de PvdA, van de Partij van de Vrij-

heid en daklozen zich kunnen thuisvoelen".(41) Stikker moest hierop reageren en nodigde Oud uit tot overleg. Dit niet alleen omdat Oud's politieke ideeën dicht bij die van de PvdV stonden, maar ook omdat de PvdV al anderhalf jaar na haar oprichting in eenzelfde toestand van lethargie was geraakt als de vroegere LSP eind 1945. De Tweede-Kamerfractie onder leiding van dr. S.E.B. Bierema was eigenlijk stuurloos en het secretariaat van de partij, dat behalve gedurende de eerste weken na de oprichting in feite een voortzetting was van het oude LSP-secretariaat, functioneerde primitief.(42) Men kon dringend vers bloed gebruiken.

Oud had genoeg tactisch inzicht om er voor te zorgen dat hij een machtsbasis had in de onderhandelingen met de PvdV. Nadat hij op 2 oktober 1947 de PvdA definitief had verlaten, belegde hij op 4 oktober een vergadering met geestverwanten, waaruit het Comité-Oud "tot voorbereiding van de oprichting van een Democratische Volkspartij" werd geboren. Intussen voerde hij regelmatig overleg met zijn stadgenoot K.P. van de Mandele, die sinds kort vice-voorzitter van de PvdV was. Van de Mandele, genoemd als fondsenwerver voor de PvdV in de Rotterdamse regio, fungeerde als een *trait d'union* tussen Oud en Stikker.(43) Vertrouwelijke gesprekken en formele onderhandelingen, waarin ook drs. H.A. Korthals en de Bond van Jong-Liberalen - die na de oprichting van de PvdV was blijven voortbestaan - weer betrokken werden, zouden uiteindelijk leiden tot de oprichting van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) op 24 januari 1948 in Amsterdam. Oud zou de Tweede-Kamerfractie gaan leiden, terwijl Stikker voorzitter werd. Inhoudelijk en zeker organisatorisch was de VVD een voortzetting van de PvdV. Mr. J. Rutgers, politiek secretaris van respectievelijk de LSP en de PvdV, werd ook secretaris van de VVD.(44) In de naam, waarover uitvoerig gediscussieerd was, kwam nog steeds de term "liberaal" niet voor. De altijd al kritisch ten opzichte van Stikker staande conservatieve Amsterdamse afdeling reageerde ook nu argwanend op de injectie met 'vrijzinnigen'. Deze door de befaamde administrator S. Citroen goed georganiseerde afdeling moest de nieuwe ontwikkelingen wel accepteren, maar zou zich zo onafhankelijk mogelijk blijven opstellen. Intussen waren de voorbereidingen voor de campagne al gestart. Stikker was zich er van bewust dat een situatie als in eind 1946 voorkomen moest worden: de campagne moest goedkoper en de fondsenwerving terstond worden aangevat. Begin november stelde campagne-secretaris Mr. A.A. Land ten

behoefte van Stikker een memorandum op over de wijze waarop het geld ingezameld moest worden. Hij ging uit van een benodigd bedrag van f200.000, bestaande uit f150.000 voor het verkiezingsfonds en f50.000 om tekorten van de partij tot eind 1948 aan te zuiveren. Grof schetste hij een verdeling: Twente 60.000, Amsterdam 30.000, Zaanstreek 30.000, Utrecht 15.000, Rotterdam 30.000 en "verspreid" 35.000. Tezamen f200.000. "Waarnaast nog te denken aan Philips, Bataafsche en Unilever", schreef hij er bij.(45) Tegelijkertijd stelde hij een verdeling van de werkzaamheden voor: Van Heek en Blijdenstein voor Twente, Pierson voor Amsterdam, Fentener van Vlissingen voor Utrecht, Van de Mandele en Römer voor Rotterdam, Stikker voor "verspreid", de Zaanstreek liet hij nog open.(46) Toen de fusie met het Comité-Oud in de VVD in zicht kwam begrootte Land nog eens f50.000 extra om dit samengaan publicitair te begeleiden.(47)

Eind december klom Stikker in de pen en vroeg de gesuggereerde contactpersonen te proberen de gewenste gelden in de verschillende regio's bijeen te brengen. Zekerheidshalve had hij de door Land genoemde bedragen telkens met 15 à 30 mille verhoogd en schreef hij dat voor de campagne in totaal f300.000 nodig was.(48) De regionale fondsenwerfers zegden dit toe, maar dit bleek soms moeilijker dan verwacht. In februari 1948, toen de PvdV inmiddels was overgegaan in de VD, moest Stikker herinneringsbrieven sturen. Van de Mandele antwoordde dat de in Rotterdam "uitgezette pionnen ... de een na de ander op mij terugvallen".(49) Veertien dagen later kon hij evenwel berichten "een dikke kabeljauw" gevangen te hebben, maar dat hij als visser veel geduld moest hebben om te slagen.(50) Toch kwam er uiteindelijk een aanzienlijke som geld binnen. Vooral "Twente" liet zich met meer dan f75.000 weer niet onbetuigd. De problemen in de andere inzamelingsgebieden werden deels goed gemaakt door een gift van f25.000 door een onbekende. In totaal was in maart 1948 f145.000 ontvangen.(51)

Net zoals bij de vorige ronde werden de meeste bijdragen via de Vereniging voor Economische Politiek (VEP) aan de partij, nu de VVD, overgemaakt.(52) Niet iedereen was van deze mogelijkheid op de hoogte, getuige de volgende brief aan Stikker van een ondernemer uit het Utrechtse die het verzoek om een geldelijke bijdrage met zijn vader en een andere ondernemer had besproken, maar op bezwaren stuitte. De inhoud van de brief moge op pregnante

wijze aangeven waarom verschillende ondernemers de constructie van omwegfinanciering prefereerden boven rechtstreekse bijdragen aan de partij:

"Ik besprak het punt (de geldelijke bijdrage - R.K.) met de heer ... en mijn Vader al eenige tijd geleden en stuitte op de jou wel bekende bezwaren n.l. dat wij geen aandeelhoudersgeld aan een politiek doel moeten geven waar wellicht een groot deel onzer aandeelhouders het niet mee eens is. Ik geloof dat ik (hen) nu zoover heb dat zij er wel wat voor voelen als het tenminste niet te openlijk en ostentatief uit de boeken blijkt. Voel je wat voor de volgende suggestie. Jij of een ander richt een vereeniging op die bijvoorbeeld heet: 'Vereeniging tot bevordering van de sociale voorlichting van de Nederlandsche arbeider'. Wij zouden dan donateur kunnen worden en de bedragen onder sociale lasten kunnen boeken. De vereeniging zou natuurlijk haar inkomsten gewoon door moeten geven omdat jullie die soc. voorlichting zoo prima verzorgt. Misschien valt het velen met dit kleine omwegje gemakkelijker te betalen." (53)

Stikker wees de schrijver in een reactie op het bestaan van de VEP, die een dergelijke constructie overbodig maakte.(54) Overigens waren rechtstreekse schenkingen van ondernemingen aan politieke partijen juridisch volstrekt toelaatbaar, en zouden dat ook anno 1985 nog zijn in de Nederlandse situatie. De omwegfinanciering was, zoals ook uit de geciteerde brief blijkt, om andere redenen wenselijk.

De ontvangen gelden, in juni in totaal ruim f340.000(55), stelden de nieuwe partij in staat haar campagne zonder veel financiële knelbanden te voeren. Het door Stikker in zijn bedelbrieven genoemde bedrag van f300.000 voor de campagne(56) bleek niet geheel onrealistisch te zijn geweest. Vergeleken met de PvdA, die in 1948 ruim f315.000 aan de verkiezingen uitgaf, was het bedrag van de VVD erg hoog, zeker gezien het feit dat de beter georganiseerde PvdA op circa 113.000 leden een beroep kon doen tegenover de VVD op slechts circa 15.000 leden.(57)

De PvdA zou twee zetels verliezen en op 27 uitkomen. De VVD maakte een goede start met 8 zetels, een winst van 2 zetels ten opzichte van de resultaten van de PvdV in 1946.

De campagne werd gedomineerd door de 'Indische kwestie' die ook binnen de VVD gevoelig lag. Stikker was intussen geëvolueerd tot een minder behoudende visie, maar vooral de Amsterdamse afdeling hield vast aan de Nederlandse souvereiniteit en steunde daarom de conservatieve Indië-specialist in de Tweede Kamer, mr. G. Vonk. Op eigen initiatief verspreidde zij affiches in de hoofdstad met de spreuken "Het roer moet om!" en "Hebt

U er ook genoeg van?" Stikker was woedend. Het feit dat tijdens zijn reis door Indonesië de partij zich tegen zijn zin had vastgebeten in de zgn. "reële Unie" van de Europese en Aziatische delen van het Koninkrijk deed zijn animo om zich met de politiek te bemoeien verder dalen. Direct na de verkiezingen van 7 juli werd dit gevoelen nog eens versterkt. Onaangename discussies over wie de partij bij de Regentes moest vertegenwoordigen tijdens de kabinetsformatie - de oude fractievoorzitter Bierema of de nieuwe, maar nog niet beëdigde Oud - en het vooruitzicht met Bierema in de Eerste Kamer te moeten samenwerken, brachten hem er bijna toe zich uit de politiek terug te trekken.(58) Zover kwam het niet. Stikker werd op 7 augustus benoemd tot minister van Buitenlandse Zaken. Hij legde alle zakelijke en maatschappelijke functies neer. Dit betekende voor de partij dat Oud, naast burgemeester van Rotterdam en fractievoorzitter in de Tweede Kamer, nu ook de voorzittersfunctie in de partij ging vervullen. Beide heren zouden in 1951 door de kwestie-Nieuw Guinea fel tegenover elkaar komen te staan.

Stikker's nalatenschap

Toen Stikker het voorzitterschap van de partij neerlegde, liet hij geen gesmeerd lopende partijorganisatie achter. Dit had zijn belangstelling ook niet, want anders had hij bijvoorbeeld het intern verdeelde en slecht functionerende secretariaat kunnen proberen te reorganiseren. Klachten hierover ontving hij bij regelmaat, maar hij greep niet daadwerkelijk in. In zijn *Mémoires* schreef hij daarover: "Amateurisme is de vloek van de Nederlandse liberalen".(59)

Wel had hij door zijn bemoeienissen de partij voor een financieel debâcle behoed. Penningmeester Pierson kon in het voorjaar van 1948 schrijven: "De centrale partijkas heeft momenteel geen enkele schuld en, onvoorziene omstandigheden daargelaten, mag redelijkerwijs verwacht worden, dat tot eind 1948 de financiën van onze partij geen onoverkomenlijke bezwaren zullen veroorzaken".(60) De basis voor deze gezonde financiële situatie was duidelijk niet gelegd door de contributieinkomsten. Deze bedroegen in 1947 in totaal nog geen f20.000.(61) De sanering van de schulden en de dekking van de courante uitgaven vond vrijwel geheel vanuit het bedrijfsleven plaats. Stikker's prestige en persoonlijke relaties maakten zijn inzamelingsacties onder ondernemers uiteindelijk tot

een succes. Het liberalisme had zich dankzij hem op partijpolitiek terrein staande weten te houden in de liberaal-vijandige atmosfeer van de naoorlogse jaren. Tot een "tweede jeugd" zou het echter pas in de jaren zeventig komen. De jonge VVD stond in 1948 voor de taak met een zwakke organisatie de financiën gezond te houden ook zonder Stikker's persoonlijke wervingsacties bij het bedrijfsleven.

noten

1. *Het Liberale Weekblad*, 1e jrg. no. 19 (27 oktober 1945), blz. 4.
2. F.J.F.M. Duynstee en J. Bosmans, *Het kabinet Schermerhorn-Drees 24 juni 1945 - 3 juli 1946*, (Assen/Amsterdam), blz. 325-510.
3. zie o.a. J. Bank, *Opkomst en ondergang van de Nederlandse Volks Beweging (NVB)* - (Deventer, 1978).
4. L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 5, maart '41 - juli '42. ('s-Gravenhage, 1974), blz. 140.
5. *Het Liberale Weekblad* van 4 juni 1937 sprak in een commentaar van 'Colijnitis'.
6. zie voor een overzicht van de activiteiten van de BJJ in bezettingstijd: *Het Liberale Weekblad*, no. 3, (juli 1945), blz. 2-3. Na de oorlog heette het blad "Vrij! Slaet op den Trommele".
7. Over deze 'coup van de jongeren' o.a.: M. Schute, *De liberale her-oriëntatie na de Tweede Wereldoorlog (1945-1948): Oud een brug-functie vervuld?* (Doktoraalscriptie KUN, 1984), hfst. III. Ook: D.U. Stikker, *Mémoires* (Rotterdam/Den Haag, 1966), blz. 82-83.
8. D.U. Stikker, *Mémoires*, blz. 82.
9. D.U. Stikker, *Mémoires*, blz. 83.
10. J.M.F.A. van Dijk was een oud vrijzinnig-democraat; H.A. Korthals en C.H. Telders kwamen uit de kring van de BJJ.
11. M. Schute, *op.cit.*, blz. 49.
12. D.U. Stikker, *Mémoires*, blz. 83.
13. H.J.L. Vonhoff, *Bewegend verleden: een biografische visie op prof. mr. P.J. Oud* (Alphen aan den Rijn, 1969), noemt als formele oprichtingsdatum 27 september 1947 toen het eerste - niet-vooroorlogse - Hoofdbestuur werd gekozen (blz. 107).
14. Later, ten tijde van het conflict tussen Stikker en Oud over de kwestie Nieuw-Guinea in 1951, memoreerde Stikker in een brief aan Oud d.d. 7 januari 1951 het negativisme van de LSP, dat hij op dat moment opnieuw ontwaarde bij de VVD. (DNPP, collectie VVD, no. 18).
15. *Politieke voorkeuren in gevoelens van het Nederlandsche volk, gemeten door het N.I.P.O.* (DNPP, collectie VVD, no. 14).

16. geciteerd in hoofdartikel in *Het Liberale Weekblad*, 1e jrg. no. 47, 23 mei 1946. In zijn *Mémoires* (blz. 86) noemt Stikker de verkiezingsuitslag overigens "bevredigend".
17. brief Adviesbureau voor Reclame Van Alfen aan het secretariaat van de PvdV d.d. 24/10/47 (ARA, collectie-Stikker, no. 70). Gedefleerd voor de stijging in de kosten van levensonderhoud zou een dergelijke campagne in 1981 ruim 1.1 miljoen gulden hebben bedragen, ongeveer hetzelfde als de VVD in dat jaar uitgaf aan verkiezingskosten. Maar de VVD zou ruim 17% van de stemmen behalen in 1981, tegen 6,4% van de PvdV in 1946.
18. brief van voorlichtingssecretaris mr. G.C. van Dijk aan penningmeester J.L. Pierson d.d. 16/5/46 (ARA, collectie-Stikker, no. 70).
19. berekend op basis van de gegevens in het "Overzicht van de binnengekomen Processen-verbaal n.a.v. de candidaatstelling leden Tweede Kamer". (DNPP, VVD-collectie, no. 14).
20. D.U. Stikker, *Mémoires*, blz. 83-84.
21. *Ibidem*, blz. 86.
22. Rondschrijven centrale propaganda commissie PvdV, mei 1946. (DNPP, VVD-collectie, no. 15).
23. D.U. Stikker, *Mémoires*, blz. 90.
24. *Voorlopige Interne leidraad van de Partij van de Vrijheid*. (DNPP, VVD-collectie, no. 15).
25. Hierop attent gemaakt door M. Schute, *op.cit.*, p. 79, die verwijst naar Emile Hensen, *Gerretson en Indië*, (Groningen, 1983), blz. 129-130.
26. brief aan Blijdenstein (Enschede) d.d. 12 juni 1946 (ARA, VVD-collectie, no. 42).
27. brief van Stikker aan H. Smidt van Gelder van het bedrijf Van Gelder en Zonen te Amsterdam, voorzitter van de VEP, d.d. 19/12/47. Hieruit blijkt dat de VEP in het verleden de salariering van de secretaris van de LSP voor haar rekening nam. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
28. brief Stikker aan H. Smidt van Gelder (VEP) d.d. 10/2/48. (ARA, Collectie Stikker, no. 70). Ook: ongedateerde notitie over schenkingen van bedrijven (vermoedelijk februari 1947), waaruit tevens blijkt dat een zekere "P" de partij f25.000 schonk. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
29. brief Stikker aan o.a. directie Van Heek te Enschede d.d. 25/2/47. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
30. de meeste bijdragen werden per giro overgemaakt. (DNPP, VVD-collectie, no. 17).
31. verslag penningmeester over 1947 - circa mei 1948. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
32. brieven van Stikker d.d. 9/12/46. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
33. verdeeld over f5000,- namens "Amstel" en f5000,- namens "Heineken".
34. brief Stikker aan M.H. Damme (Werkspoor) d.d. 17/3/47. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).

35. brief van Ing. M.H. Damme aan Stikker d.d. 19/3/47. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
36. brief Stikker aan Mr. K.P. van de Mandele, Rotterdam, d.d. 18/3/47. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
37. brief van secretaris A.A. Land aan Stikker d.d. 7/8/47. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
38. brief Vink aan Stikker d.d. 13/10/47 met overzicht: "opgave van de door de Vereeniging voor Economische Politiek ontvangen bedragen, welke naar de rekening van de Partij van de Vrijheid bij de heeren Pierson & Co. zijn overgemaakt". (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
39. brief Stikker aan H. Smidt van Gelder (Van Gelder & Zonen, N.V., Amsterdam) d.d. 10/10/47. (DNPP, VD-collectie, no. 16). Zie ook brief Stikker aan Ir. J.F. Fock, directeur Dominicale Mijn Mij., Kerkrade d.d. 14/10/47. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
40. brief H. Smidt van Gelder aan Stikker d.d. 17/10/47. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
41. D.U. Stikker, *Mémoires*, blz. 94.
42. H.J.L. Vonhoff, *Bewegend verleden*, blz. 108-109.
43. *Ibidem*, blz. 107. D.U. Stikker, *Mémoires*, blz. 95.
44. In een door Rutgers zelf opgesteld overzicht van de bezetting van het secretariaat van de PvdV d.d. 30/12/47 noemde hij zichzelf belast met politieke en wetenschappelijke werkzaamheden, terwijl mr. A.A. Land meer organisatorische taken had. (DNPP, VVD-collectie, no. 16). Rutgers was overigens niet enthousiast geweest voor samenwerking met Oud c.s. (DNPP, VVD-collectie, no. 16).
45. Stikker had hierin weinig fiducia. Volgens hem zou men hem in verschillende kringen te vooruitstrevend vinden. Bij de heren Otten of Philips zou de bereidheid om geld te geven daarom gering zijn. Brief Stikker aan Schuitema d.d. 9/11/47. (DNPP, VVD-collectie, no. 16).
46. Memorandum door A.A. Land d.d. 4/11/47. (ARA, Collectie Stikker, no. 70). Later zou Stikker voor de Zaanstreek Th.H. Verspijck vragen. Brief Stikker aan Verspijck d.d. 22/12/47. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
47. rondschrijven van A.A. Land aan leden D.B. d.d. 10/12/47. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
48. brieven van Stikker d.d. 22/12/47. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
49. brief Van de Mandele aan Stikker d.d. 16/2/48. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
50. brief Land aan Stikker d.d. 2/3/48. (DNPP, VVD-collectie, no. 16).
51. brief Land aan Stikker d.d. 9/3/48. (DNPP, VVD-collectie, no. 16).
52. zie een eerste overzicht in brief van Jhr. mr. K.J. de Jonge aan Stikker d.d. 24/3/48. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
53. brief aan Stikker d.d. 7/2/48. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
54. brief Stikker d.d. 9/2/48. (ARA, Collectie Stikker, no. 70).

55. *Toestand financiën per 15 juni 1948.* (ARA, Collectie Stikker, no. 70).
56. zie noot 48.
57. voor de PvdA gegevens: *Jaarverslagen 1947-1948, PvdA.* (Amsterdam, 1949), blz. 9 en 86. Voor het ledental van de VVD zie noot 19.
58. brief Stikker aan secretaris Rutgers d.d. 12/7/48. (DNPP, VVD-collectie, no. 16).
59. D.U. Stikker, *Mémoires*, blz. 86.
60. ongedateerd verslag Penningmeester over 1947. (ARA, Collectie Stikker, no. 70). In dit verslag constateerde de penningmeester laconiek een negatief saldo van ruim 120.000 "in welk bedrag op andere wijze moest worden voorzien". De partijleden werd geen inzicht in de herkomst van de gelden gegund.
61. *Ibidem.*

bijlage: in archieven getraceerde schenkingen door bedrijven aan de
Partij van de Vrijheid

<i>bedrijf</i>	<i>bedrag</i>	<i>datum</i>	<i>bron</i>
Amstelbrouwerij N.V. Amsterdam	f 5000	12/46	1
	f 6000	3/48	1
Amsterdamse Chininefabriek	f 500	3/47	1
N.V. Magazijn De Bijenkorf	f 5000	3/47	1
Stijfselfabriek "De Bijenkorf" v/h M. Honig Koog aan de Zaan	f 5000	3/48	1
A.J. Blijdenstein & Co Enschede	f 100	4/47	2
	f 500	6/47	1
N.V. Ver. Blikfabrieken Krommenie	f 500	3/48	1
Boekelosche Stoombleekerij	f 100	3/47	2
Brocades & Stheeman	f 500	3/47	1
R. Buisman's Gebrande Suikerpoeder- fabriek Zwartsluis	f 1000	5/46	3
	f 100	9/47	2
N.V. H ten Cate Almelo	f 2000	6/47	1
Droste's Cacao- en Chocoladefabrieken N.V. Haarlem	f 1000	5/46	3
Fa. F.J.J. Driesens, Haren	f 100	9/47	2
N.V. Oliefabrieken T. Duyvis Jzn, Koog aan de Zaan	f 1000	3/48	1
Van Gelder	f 5000	2/47	1
H.P. Gelderman & Zn Oldenzaal	f 500	3/47	2
„	f 2000	6/47	1
C. van der Giessen & Zonen's Scheeps- werven, Krinpen a/d IJssel	f 1000	5/46	3
Gispens's Fabriek voor Metaalbewerking	f 500	4/47	1
Grok en Laan, Wormerveer	f 1000	3/48	1
Heineken's Bierbrouwerij Amsterdam/Rotterdam	f 5000	11/46	1
„	f 5000	2/48	1
Gebr. Van Heek, Enschede	f 100	2/47	2
„	f 2000	6/47	1
Van Heek & co, Enschede	f 400	3/47	2
„	f 2000	6/47	1
N.V. HEEMAF, Hengelo	f 1000	6/47	1
Van der Heem N.V., Den Haag	f 1000	5/46	3
Ter Horst & Co N.V., Rijssen	f 400	3/47	2
„	f 2000	4/47	1
Van Houten, Weesp	f 5000	2/47	1
N.V. Gebr. Jannink, Enschede	f 100	3/47	2
De Erve H. de Jonge N.V., Wormerveer	f 1000	3/48	1

<i>bedrijf</i>	<i>bedrag</i>	<i>datum</i>	<i>bron</i>
N.V. Jordaan & Zonen, Haaksbergen	f 500	6/47	1
P.H. Kaars Sijpesteyn N.V., Krommenie	f 1000	3/47	1
„	f 2000	3/48	1
Katoenspinnerij Bamshoëve, Enschede	f 100	3/47	1
„	f 2000	6/47	1
Kingma's bank N.V., Leeuwaren	f 1000	4/46	3
N.V. Machinefabriek en Constructie- werkplaats Gebr. Klinkenberg, Wormerveer	f 500	3/48	1
Koninklijke Zwavelzuurfabriek v/h Ketjer N.V.	f 2500	3/47	1
Koopman's meelfabriek, Leeuwarden	f 100	5/47	2
N.V. E. ter Kuile en Zn., Enschede	f 100	4/47	2
Ter Kuile Cromhoff, Enschede	f 100	3/48	2
N.V. Manex, Oldenzaal	f 5000	5/46	1,3
N.V. Bouwm. M. Mees, Groningen	f 100	6/47	2
N.J. Menko, Enschede	f 2000	6/47	1
N.V. Koninklijke Pellerij "Mercurius" v/h Gebr. Laan, Wormerveer	f 1000	3/48	1
Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek, Delft	f 5000	4/47	1,3
Ned. Gruyère Blokmelkfabriek	f 100	5/47	2
Nederlandse Handels Maatschappij N.V.	f 10000	4/47	1
Nederlandsche Hypotheek Bank N.V. Amsterdam	f 3000	6/47	1
Nederlandsche Stoombleekerij, Nijverdal	f 1000	4/47	1
Promena Boon & Comp. N.V., Wormerveer	f 1000	3/48	1
P.R. Roelfsema's Oliefabriek, Groningen	f 100	5/47	2
De Rotterdamsche Droogdok Mij. N.V.	f 9000	6/47	1
Fa. H.J. van de Rijn, Amsterdam	f 500	6/47	1
N.V. Rigtersbleek v/h G.J. van Heek & Zonen, (Twenthe)	f 2000	6/47	1
Pieter Schoen & Zoon N.V., Zaandam	f 4000	3/48	1
Sikkens Lakfabrieken	f 1000	3/47	1
N.V. J.F. Scholten & Zonen, Enschede	f 1250	6/47	1
N.V. Carton Pf. W.A. Scholten	f 400	6/47	2
Machinerieënfabriek en Scheepswerf P. Smit jr. N.V., Rotterdam	f 5000	6/47	1
Koffiebr. H. Smith, Groningen	f 100	5/47	2
Stoomspinnerij "Twenthe"	f 100	3/47	2
N.V. Machinefabriek v/h Gebr. Stork & Co., Hengelo	f 400	3/47	2
„	f 2000	6/47	1
Textielmaatschappij, Haaksbergen	f 100	3/47	2

<i>bedrijf</i>	<i>bedrag</i>	<i>datum</i>	<i>bron</i>
De Twentsche Bank N.V.	f 5000	10/47	1
Twentsche Kabelfabriek	f 200	3/47	2
N.V. Twentsche Textielmaatschappij, Enschede	f 2000	6/47	1
N.V. Vernis en Verffabriek H. Vettewinkel	f 500	2/48	2
N.V. Rubberfabriek "Vredestein", Loosduinen	f 5000	3/47	1
De Vries Robbé & Co N.V., Gorinchem	f 2500	10/47	1
N.V. Scheepswerf & Machinefabriek Waalhaven v/h Lith & Modern	f 2000	6/47	1
Werkspoor N.V.	f 2500	8/47	1,2
Wessanen's Koninklijke Bedrijven N.V., Wormerveer	f 5000	3/47	1
Dok en Werf Maatschappij Wilton-Feyenoord N.V., Schiedam	f 9000	6/47	1

opmerkingen:

Dit overzicht pretendeert niet volledig te zijn. Sommige schenkingen vanuit het bedrijfsleven zijn niet te achterhalen of niet duidelijk aantoonbaar en zijn dus niet in het overzicht opgenomen. Het gaat hier dus om in archieven te constateren transacties.

De datum-aanduiding geeft de maand en het jaar aan van de eerste en soms enige vermelding van de schenking in de archieven.

Bronnen: 1 = ARA, Collectie-Stikker, no. 70.

2 = DNPP, Collectie VVD, no. 17.

3 = ARA, Collectie VVD, no. 42.